

DR MARZENA RUSZKOWSKA

PSW Biała Podlaska, Zakład Pedagogiki

KONTAKTY Z RODZICAMI GENERACYJNYMI PODOPIECZNYCH RODZIN ZASTĘPCZYCH

ABSTRAKT

Rodzina zastępcza jako tymczasowa forma opieki nad dzieckiem powinna dbać o podtrzymywanie relacji swoich podopiecznych z rodzicami biologicznymi, do których docelowo dziecko powinno powrócić. Artykuł jest próbą analizy występowania tych kontaktów i ich wpływu na funkcjonowanie rodziny zastępczej i dziecka w niej umieszczonego. Stanowi on próbę weryfikacji własnych badań autorki przeprowadzonych do pracy doktorskiej w 95 rodzinach zastępczych w latach 2010 i 2011 na terenie miasta Biała Podlaska i powiatu bialskiego, wykonanych za pomocą sondażu diagnostycznego – z badaniami do pracy licencjackiej Piotra Jaworskiego na seminarium pod kierunkiem autorki, przeprowadzonymi na przełomie maja i czerwca 2015 r. na tym samym terenie.

Rodzina zastępcza w świetle najnowszych regulacji prawnych (Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej z 9 czerwca 2011 r.) tworzona jest przez małżonków lub osobę niepozostającą w związku małżeńskim, u których umieszczono dziecko w celu sprawowania nad nim pieczy zastępczej. Obecnie wśród form rodzinnej pieczy zastępczej wymienia się: rodziny zastępcze (spokrewnione; niezawodowe; zawodowe, w tym pełniące funkcję pogotowia rodzinnego i specjalistyczne oraz rodzinne domy dziecka).

Podkreślić należy, że formy rodzinne są obecnie preferowane w zapewnianiu opieki i wsparcia dziecku, które z różnych przyczyn czasowo nie może przebywać z rodzicami biologicznymi. Rodzina zastępcza powinna sprawować opiekę tymczasowo, tylko na okres potrzebny rodzinie generacyjnej by powrócić do stanu wydolności wychowawczej. W tym czasie rodzina zastępcza powinna stanowić zbliżone środowisko opiekuńczo-wychowawcze jak rodzina naturalna. Od rodziców zastępczych wymaga się m.in.: odpowiedzialności, odpowiedniego przygotowania, utrzymywania kontaktów z rodzicami biologicznymi dziecka.

Dokładny zakres obowiązków opiekunów zastępczych określa Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej z 9 czerwca 2011 r., według której rodzice zastępczy zapewniają dziecku całodobową opiekę i wychowanie, w szczególności zaś:

- a) traktują dziecko w sposób sprzyjający poczuciu godności i wartości osobowej;
- b) zapewniają dostęp do przysługujących świadczeń zdrowotnych;
- c) zapewniają kształcenie, wyrównywanie braków rozwojowych i szkolnych;
- d) zapewniają rozwój uzdolnień i zainteresowań;
- e) zaspokajają jego potrzeby emocjonalne, bytowe, rozwojowe, społeczne oraz religijne;
- f) zapewniają ochronę przed arbitralną lub bezprawną ingerencją w życie prywatne dziecka;
- g) umożliwiają kontakt z rodzicami i innymi osobami bliskimi, chyba że sąd postanowi inaczej.

Teresa Olearczyk (2007, s. 78) pisze, że dzieci przed umieszczeniem w rodzinach zastępczych powinny być diagnozowane, m.in. w zakresie współpracy z rodzicami naturalnymi, powinno być też ustalone na jakiej płaszczyźnie i czy rodzina biologiczna stanowi zagrożenie dla życia i zdrowia dziecka. Rodzice zastępczy powinni mieć świadomość istotności podtrzymywania relacji ich podopiecznych z rodzicami biologicznymi, do których docelowo dziecko powinno powrócić¹⁾. Pamiętać należy, że prawo do kontaktu ma każdy rodzic, w tym także rodzic pozbawiony władzy rodzicielskiej, chyba że ze względu na dobro dziecka sąd zakaże tych kontaktów²⁾.

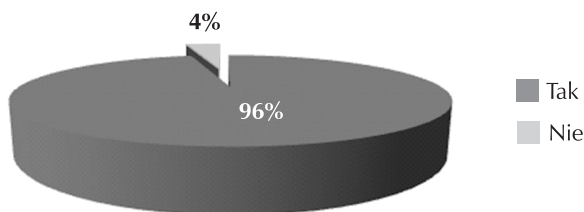
Prezentowany artykuł jest próbą analizy występowania kontaktów podopiecznych rodzin zastępczych z rodzicami generacyjnymi i ich wpływu na funkcjonowanie rodziny zastępczej i dziecka w niej umieszczonego.

¹⁾ O znaczeniu kontaktów między dzieckiem umieszczonym w pieczy zastępczej a rodzicami biologicznymi świadczą: zapisy Ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej z 9 czerwca 2011 roku (art. 40); art. 113 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego; jak również prace autorów zajmujących się tą problematyką, tj.: Sokołowski (2010), Olearczyk (2007) Ruskowska (2013).

²⁾ Ustawa z dnia 6 listopada 2008 o zmianie ustawy Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2008 nr 220, poz. 1431).

KONTAKTY Z RODZICAMI BIOLOGICZNYMI W ŚWIELE BADAŃ

Dla potrzeb tej publikacji wykorzystano dane zebrane przez Piotra Jaworskiego na seminarium prowadzonym pod moim kierunkiem. Badania sondażowe przeprowadzono na niewielkiej grupie 30 rodzin zastępczych funkcjonujących na terenie powiatu białskiego. Narzędziem badawczym był kwestionariusz ankiety dla rodziców zastępczych. Istotne wydają się dane dotyczące wskaźnika dzieci posiadających i nieposiadających rodziców biologicznych, co pokazano na wykresie 1.

WYKRES 1. Posiadanie rodziców biologicznych

Źródło: Badania do pracy licencjackiej Piotra Jaworskiego „Sytuacja opiekuńczo-wychowawcza dziecka w rodzinie zastępczej (na przykładzie powiatu białskiego)” wykonanej pod kierunkiem dr Marzeny Ruszkowskiej w 2015 roku.

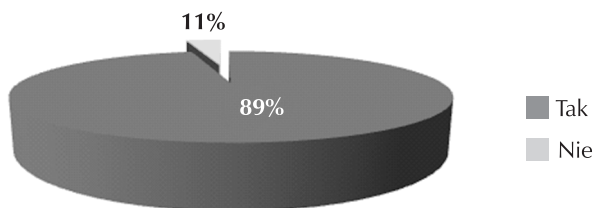
Badania potwierdzają ogólnie przyjętą tezę, że w rodzinach zastępczych niezwykle rzadko przebywają dzieci, określane mianem sierot naturalnych³⁾, w tym przypadku zbadano niezbyt liczną grupę tego typu podopiecznych, bo jedynie 4% ogółu badanych.

Kolejna część publikacji będzie próbą weryfikacji własnych badań autorki przeprowadzonych do pracy doktorskiej w 95 rodzinach zastępczych, w latach 2010 i 2011, na terenie miasta Biała Podlaska i powiatu białskiego, wykonanych za pomocą sondażu diagnostycznego – z badaniami do pracy licencjackiej Piotra Jaworskiego na seminarium pod moim kierunkiem, przeprowadzonymi na przełomie maja i czerwca 2015 r. na tym samym terenie. Porównaniu będzie podlegała kwestia występowania kontaktów z ro-

³⁾ Według Jolanty Szymańczak w Raporcie nr 95 *Rodziny zastępcze w pieczy* o charakterze rodzinnym przebywa około 15% sierot naturalnych (s. 7). Podobne dane (około 16%) prezentuje Raport *Dzieci w Polsce dane, liczby, statystyki* patrz Falkowska, Telusiewicz-Pacak (2013).

dzicami naturalnymi oraz ich wpływ na podopiecznych pieczy zastępczej w opinii opiekunów zastępczych.

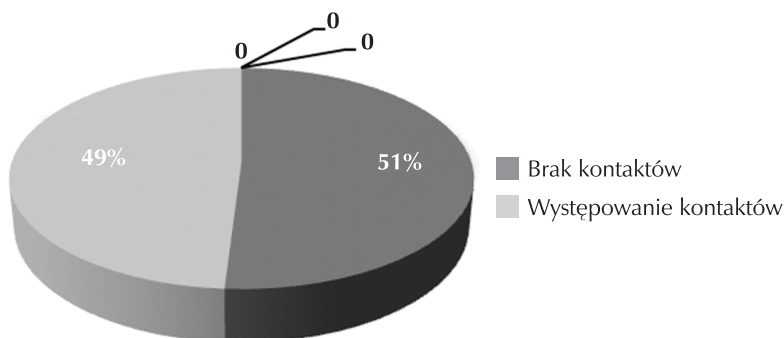
Z analizy wykresu wynika, że 11% podopiecznych nie utrzymuje kontaktów z rodzicami biologicznymi, z tym że 4% z nich nie utrzymuje tych kontaktów z powodu śmierci rodziców naturalnych (wykres. 2).

WYKRES 2. Kontakty z rodzicami generacyjnymi – badania 2015

Źródło: Badania do pracy licencjackiej Piotra Jaworskiego „Sytuacja opiekuńczo-wychowawcza dziecka w rodzinie zastępczej (na przykładzie powiatu bialskiego)” wykonanej pod kierunkiem dr Marzeny Ruszkowskiej w 2015 roku.

Nieco inaczej kontakty rodziców biologicznych kształtowały się w badaniach realizowanych w latach 2010–2011 (wykres 3).

WYKRES 3. Kontakty z rodzicami generacyjnymi – badania 2010–2011

Źródło: Badania do pracy doktorskiej Marzeny Ruszkowskiej „Rodzina zastępcza jako środowisko opiekuńczo-wychowawcze. Terenowe studium komparatystyczne”, przeprowadzone na terenie powiatu bialskiego i miasta Biała Podlaska w latach 2010–2011.

Z zamieszczonych danych wynika, że aż 51% podopiecznych nie utrzymywało kontaktów z rodzicami biologicznymi, oczywiście część z nich

utraciła albo oboje, albo jedno z rodziców i stanowiła sporą, bo aż około 20% grupę. Jednak podkreślić należy, że co trzecie dziecko nie podtrzymywało relacji z rodzicami generacyjnymi.

Porównując oba wyniki badań przeprowadzonych na terenie powiatu bialskiego (pomimo różnych liczebności grup badawczych), można stwierdzić, że zarówno zmiana regulacji prawnych (nowelizacja kodeksu rodzinnego i opiekuńczego; wejście w życie 1 stycznia 2012 roku Ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej), jak i ekologiczne podejście do rodziny i jej problemów spowodowały zmianę w postrzeganiu konieczności i istotności podtrzymywania więzi z rodziną biologiczną, co w świetle idei przywracania dziecku rodzinie naturalnej wydaje się sprawą oczywistą. Obecnie większość dzieci przebywających w rodzinnej pieczy zastępczej utrzymuje kontakty z rodzicami generacyjnymi, choć jakość tych kontaktów i ich wpływ na funkcjonowanie rodziny zastępczej i na sytuację dziecka bywa bardzo różna.

OCENA KONTAKTÓW Z RODZICAMI NATURALNYMI I ICH WPŁYW NA FUNKCJONOWANIE RODZINY ZASTĘPCZEJ

Pomimo przyjętych regulacji i widocznym wzroście podtrzymywania relacji z rodziną biologiczną w dalszym ciągu widoczna jest niechęć opiekunów zastępczych do podtrzymywania tych kontaktów, które zazwyczaj nie układają się zbyt pomyślnie, bowiem padają częste stwierdzenia o ich negatywnym wpływie na funkcjonowanie rodziny zastępczej i na właściwe wypełnianie zadań, w tym także opiekuńczo-wychowawczych.

Poniżej przedstawiono przykładowe wypowiedzi opiekunów zastępczych dotyczące negatywnego wpływu kontaktów z rodzicami naturalnymi na ogólne funkcjonowanie (psychiczne, fizyczne) dziecka w rodzinie zastępczej:

- „Pozwoliłam na odwiedziny w melinie i pożałowałam, odbierałam wystraszoną, zapłakaną nastolatkę po rozpaczliwym telefonie do mnie”;
- „Przez kilka nocy po spotkaniach dziecko moczyło się”;
- „Zauważalny był u dziecka niepokój, stres, rozchwianie emocjonalne”;
- „Matka przyszła pod wpływem alkoholu, dziecko przeżywało wtedy stres i wstyd za matkę”;
- „Dziecko długo płakało po wyjściu matki”;

- „Po rozmowach telefonicznych dziecko zawsze płakało, więc na ten moment rodzice nie mają z dzieckiem żadnego kontaktu tylko z nami”.

W wielu przypadkach zdarza się, że dzieci nie chcą utrzymywać kontaktów ze swoimi rodzicami, uwydatniają to wypowiedzi typu:

- „Dziecko nie chciało podejść do rodziców, nie miało ochoty na rozmowę z nimi, zajmowało się w tym czasie różnymi rzeczami, aby tylko nie uczestniczyć w rozmowie”;
- „Moje dzieci cały czas przekładają wizyty rodziców mówiąc, że nie mają ochoty na spotkanie”;
- „Gdy jego rodzice przyszli w odwiedzin i zapytali co słyhać, odpowiedział, że wszystko dobrze i zaraz po tym uciekł na dwór, taka sytuacja miała miejsce już kilkakrotnie”;
- „Namawiamy dziecko do kontaktów, ale ona uparcie twierdzi, że nie ma ochoty się spotykać, więc tych kontaktów raczej nie ma, a jak są to telefoniczne i trwają parę minut”;
- „Kontakty są tylko telefoniczne, a w rozmowie dziecko odpowiada półsłówkami „tak, nie, nie wiem, dobrze”.

Zdarzają się też sytuacje, w których kontakty pojawiają się niejako na pokaz, czy z przymusu, często w sytuacjach, gdy trzeba się rozliczyć z tego typu wizyt przed kuratorem czy w sądzie. Świadczą o tym wypowiedzi typu:

- „Wydaje nam się, że rodzice nie przychodzą, aby odwiedzić dziecko, ale żeby wypić kawę, poczęstować się ciastkami i usłyszeć od nas i od dziecka, że wszystko jest w porządku i nadal może u nas mieszkać”;
- „Raczej rodzice współpracują, choć bywa, że odpuszczają sobie spotkania i zaniedbują kontakty, aby na nowo je zintensyfikować bezpośrednio przed terminem rozprawy w sądzie”;
- „Na początku pobytu dzieci cieszą się na spotkania później coraz mniej, cieszy każdy cukierek, kredki. Jedno, co mnie dziwi to samo rozstanie: dzieci nie płaczą, biologiczni wychodzą jak po seansie z kina – bez żadnych emocji” (Jaworski, 2015).

Na podstawie przytoczonych wypowiedzi, jak również badań prowadzonych w tym zakresie (Arczewska, 2004, s. 83–94; Ruszkowska, 2013, s. 90–93), można przyjąć, że opiekunowie oceniają, iż podopieczni źle zachowują się po wizytach rodziców, przeżywają je, są rozczarowani i płaczą, są rozchwiani i rozchwiani emocjonalnie. Kontakty z rodzicami naturalnymi źle wpływają na dzieci, zwłaszcza w przypadku, gdy rodzice nie kontrolują swoich uzależnień, szczególnie problemu z alkoholem. Negatywnie

oceniany też jest wpływ współpracy z rodziną naturalną na adaptację i rozwój dziecka. Z badań (*Potrzeby w usamodzielnieniu...* 2007) wynika, że rodzina naturalna ma też często negatywny wpływ na przebieg procesu usamodzielniania. Młodzi ludzie boją się stygmatyzacji społecznej na skutek kontaktów z rodziną patologiczną, dlatego często wybierają inne miejscowości na miejsce usamodzielniania się.

Jak wynika z badań Marzeny Ruszkowskiej (2013, s. 93), około 9,5% rodzin zastępczych wydaje się być zadowolonych ze współpracy z rodzicami biologicznymi, podobne wyniki prezentuje Michał Rzyśko (2010, s. 19–25), gdzie 10% badanych rodzin zastępczych uważa, że obowiązek współpracy jest ułatwieniem w funkcjonowaniu rodziny zastępczej. Uzasadnienie tego zadowolenia jest zróżnicowane przede wszystkim typem rodziny, bowiem opiekunowie spokrewnieni z dzieckiem powołują się głównie na więzy krwi, bliskie pokrewieństwo, zaś rodziny niebędące krewnymi dziecka (czy to zawodowe, czy niezawodowe) argumentują swoje poprawne relacje z rodzicami biologicznymi dziecka, przez wypowiedzi typu: „wtedy, kiedy opiekunowie pozytywnie są nastawieni do tych kontaktów, dzieci są bardziej przychylne, dla nich bowiem rodzice są najważniejsi”; „dla dzieci jest to ważne, bo utożsamiają się ze swoją rodziną”; „rodzice kochają ich na swój sposób i dziecko o tym wie”; „dziecko widząc dobrą wolę z naszej strony, nie przeżywa rozdarcia i frustracji” (Ruszkowska, 2013, s. 93).

Reasumując, obecnie kontakty są utrzymywane przez większość rodziców naturalnych, niestety ich jakość jest bardzo zróżnicowana i w dalszym ciągu nie jest zadowalająca. Tylko co dziesiąty opiekun zastępczy akceptuje wizyty rodziców biologicznych i uważa, że kontakty te sprzyjają reintegracji z rodziną naturalną.

PODSUMOWANIE

Rolą rodziny zastępczej jest wspieranie i dopełnianie, a nie zastępowanie rodziny generacyjnej dziecka. Kontakty rodziców biologicznych z dziećmi powinny być pomocne w przezwyciężaniu problemów dotyczących rodziny naturalną i w perspektywie przyczyniać się do powrotu dziecka do środowiska, z którego zostało ono zabrane.

Pomimo negatywnych emocji pamiętać należy, że dla wielu dzieci kontakt z najbliższą rodziną jest bardzo ważny, daje poczucie bezpieczeństwa, pozwala choć na chwilę znów poczuć się członkiem rodziny. Rodziny biologicznej nie można traktować jak największego zła, nie należy też nastawiać

dzieci negatywnie do swoich rodziców, pokazując ich błędy i wady, zabraniać czy ograniczać kontakty.

Oczywiście w dalszym ciągu kwestia kontaktów jednych i drugich rodziców stanowi największą trudność w sprawowaniu pieczy zastępczej, a jakość tych relacji zależy od wielu czynników, tj. oczekiwania jednej i drugiej strony, postawy, przekonania, świadomości pedagogicznej opiekunów zastępczych. Istotne znaczenie może mieć także odpowiednie przygotowanie do tego typu spotkań, nie tylko rodziców zastępczych, ale także rodziców biologicznych oraz wyjaśnienie im, że spotkania te mają nie szkodzić, a przynosić korzyści przede wszystkim dziecku umieszczoneму w pieczy.

BIBLIOGRAFIA

- Arczewska, M. (2004). Rodziny zastępcze i podopieczni w świetle wyników badań i analiz w Polsce. W: M. Raclaw-Markowska, S. Legat (red.), *Opieka zastępcza nad dzieckiem i młodzieżą – od form instytucjonalnych do rodzinnych* (s. 83–94). Warszawa: ISP.
- Falkowska, E., Telusiewicz-Pacak, A. (red.). (2013). *Dzieci w Polsce dane, liczby, statystyki*. Warszawa: Polski Komitet Narodowy: UNICEF.
- Jaworski, P. (2015). Sytuacja opiekuńczo-wychowawcza dziecka w rodzinie zastępczej (na przykładzie powiatu białskiego). Niepublikowana praca licencjacka.
- Olearczyk, T. (2007). *Sieroctwo i osamotnienie*. Kraków: Wydawnictwo WAM–WSF-P „Ignatianum”.
- Potrzeby w usamodzielnieniu wychowanków rodzinnych domów dziecka i rodzin zastępczych* (2007). Warszawa: Raport Fundacji Robinsona Crusoe.
- Ruszkowska, M. (2013). *Diagnoza rodzin zastępczych w obliczu dylematów współczesności*. Warszawa: CRZL.
- Rżysko, M. (2010). Rodziny zastępcze doświadczenia, potrzeby, problemy. *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*, 3, 19–25.
- Sokołowski, T. (2010). Prawo i obowiązek kontaktu z dzieckiem. W: J. Mazurkiewicz (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy po nowelizacji*. Wrocław: Wydawnictwo UWr.
- Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej z 9 czerwca 2011 r., Art. 40 (Dz.U. 2011 nr 194, poz. 887).
- Ustawa z dnia 6 listopada 2008 o zmianie ustawy Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2008 nr 220, poz. 1431).

RELATIONS WITH NATURAL PARENTS OF CHILDREN IN FOSTER FAMILIES

ABSTRACT

Foster families, as a temporary form of childcare, should take care that their foster children maintain relationships with their biological parents, to whom they should eventually return. The article attempts to analyze the existence of these relationships and their impact on the functioning of the foster family and the child placed in it. It is an attempt to verify the author's own research conducted for her doctoral thesis in 95 foster homes in 2010 and 2011 in Biała Podlaska and Biała Podlaska County, which was carried out with the use of a diagnostic survey – with the research conducted in late May and early June 2015 in the same area for Piotr Jaworski's BA thesis at a seminar under the direction of the author.